

Radovi Instituta za povijest umjetnosti 34
Journal of the Institute of Art History, Zagreb

Iva Pasini Tržec – Ljerka Dulibić

Strossmayerova galerija starih majstora HAZU, Zagreb

Doprinos Imbre I. Tkalca (i G. B. Cavalcasellea) formiranju zbirke biskupa J. J. Strossmayera

Izvorni znanstveni rad – *Original scientific paper*

Predan 3. 7. 2010. – Prihvaćen 15. 10. 2010.

UDK: 069.5:7(497.5 Zagreb)“18“

Sažetak

U članku se analiziraju pisma Imbre I. Tkalca (1824.–1912.) biskupu J. J. Strossmayeru (1815.–1905.) koja su sačuvana u fondu Strossmayerove ostavštine u Arhivu HAZU u Zagrebu i ističe se značenje Imbre Tkalca kao važnoga posrednika u popunjavanju Strossmayerove zbirke ali i kao pripadnika talijanske kulturne elite u posljednjoj četvrtini 19. stoljeća.

Rezultati analize Tkalčevih izvještaja upućuju i na posredničku ulogu Giovannia Battiste Cavalcasellea (1819.–1897.) s kojim je Tkalac bio višestruko prijateljski i poslovno povezan.

Ključne riječi: J. J. Strossmayer, Strossmayerova galerija, Imbro I. Tkalac, G. B. Cavalcaselle, tržište umjetnina u 2. pol. 19. stoljeća

Uz kanonika Nikolu Voršaka (Ilok, 1836. – Rim, 1880.), Imbro (Emerik, Mirko) Ignjatijević Tkalac (Karlovac, 1824. – Rim, 1912.) bio je najznačajniji posrednik i savjetnik biskupa Josipa Jurja Strossmayera (Osijek, 1815. – Đakovo, 1905.) u nabavci umjetnina u Rimu. Jedan od najobrazovanijih ljudi u Hrvatskoj svoga doba (studirao je filozofiju i pravo u Beču, Berlinu, Parizu, Rimu, Münchenu i Heidelbergu), danas gotovo zaboravljeni političar, književnik i novinar, Tkalac je od 1863. živio kao emigrant u Italiji, gdje je u sljedećem desetljeću postao službenik vlade Ujedinjene Italije.¹ Kao diplomatski opunomoćenik talijanske vlade na Prvom vatikanskom koncilu (1869.–1870.), Tkalac je izvještavao o inicijativi biskupa Strossmayera na središnjim koncilskim raspravama o papinskoj nepogrešivosti. Od toga vremena Strossmayer i Tkalac održavaju redovite kontakte pune međusobnog uvažavanja, unatoč razlikama u svjetonazoru. U *Mladenačkim uspomnama iz Hrvatske*, koje je napisao u Rimu pred kraj života, Tkalac je sažeo formiranje svoga svjetonazora: »Studij me je učinio buntovnikom protiv austrijskog shvaćanja povijesti, protiv ugarskog ustava, a isto tako i Katoličke crkve, pa čak i protiv svake pozitivne religije.«² Iako žaleći što »neki naši bolji ljudi čvrstoga religioznoga temelja ne imaju«, Strossmayer već 1863. godine prepoznaje Tkalca kao »doista izvanrednoga talenta«.³ Upravo je analizom Tkalca i

Strossmayera i njihova međusobnog odnosa moguće pratiti bitne odrednice razvoja liberalnih ideja i njihova odnosa prema katoličanstvu u Hrvatskoj 19. stoljeća.⁴

U fondu Strossmayerove ostavštine u Arhivu Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti čuvaju se četrdeset i dva pisma Imbre Tkalca upućena biskupu Strossmayeru koja su analizirana za ovaj članak, uz komparaciju s drugim izvorima. Najranija Tkalčeva sačuvana pisma upućena biskupu potječu iz 1874. godine. Međutim, iz biskupove je korespondencije s Nikolom Voršakom razvidno da je Tkalac već od 1871. imao važnu ulogu biskupova savjetnika u političkim i umjetničkim pitanjima, a barem od 1872. godine održavao i izravnu korespondenciju s biskupom.⁵ Iako se često u pismima upućenima biskupu žalio da mu od službe ne ostaje puno vremena, ipak je stizao aktivno sudjelovati u upotpunjavanju biskupove zbirke umjetničkih knjiga i albuma s fotografijama slavних djela slikarstva, kiparstva i arhitekture, i zbirke umjetnina. Posebice su bogati detaljima Tkalčevi izvještaji o procesu kupoprodaje slike Mariotta Albertinellia *Izgon Adama i Eve iz raja*,⁶ a iz sačuvanih pisama saznajemo dragocjene detalje i o umjetničkim zbirkama čija kupnja naposljetku nije realizirana (zbirke grofova Fabiani-Beni u Gubbiu i grofova Conestabile della Staffa u Perugi), unatoč posredništvu Giovannia Battiste Cavalcasellea (Legnano, 1819. – Rim, 1897.)⁷ koji je

1. Mariotto Albertinelli, *Izgon Adama i Eve iz raja*, ulje na dasci, 56,8 x 55 cm, Strossmayerova galerija starih majstora, HAZU, inv. br. SG-95 (Fotodokumentacija Strossmayerove galerije)

Mariotto Albertinelli, *The Expulsion of Adam and Eve from Eden*, oil on wood, 56.8 x 55 cm, Strossmayer Gallery of Old Masters, HAZU, inv. no. SG-95

– kako proizlazi iz ovoga istraživanja – s Imbrom Tkalcem bio višestruko prijateljski i poslovno povezan.

Tkalac kao Strossmayerov posrednik pri nabavci slika

Intenzivniji Tkalčev »lov na stare slike«⁸ uslijedio je nakon smrti glavnoga Strossmayerova posrednika u nabavci slika u Rimu, Nikole Voršaka,⁹ čije je mjesto tada zauzeo Tkalac. Za razliku od Voršaka, koji bi isposlovao »koju svoticu na razpolaganje«,¹⁰ Tkalac je kupovao odnosno kapario vlastitim sredstvima i čekao biskupovo odobrenje i povrat novca. Predstavljajući biskupu namjeravane kupnje detaljno bi opisao slike, ponekad navodeći njihove dimenzije a vrlo često i sud Cavalcaselleov i/ili drugih stručnjaka o mogućim atribucijama i vrijednosti.¹¹ Unatoč tome, mnoge slike čiju je kupnju Tkalac predložio, odnosno postupak kupoprodaje započeo, danas nije moguće identificirati u zbirci Strossmayerove galerije. Naime, Tkalac je i sam bio sakupljač te je kupnju nekih od slika koje je prvotno bio naumio nabaviti za biskupa naposljetku realizirao vlastitim sredstvima i »zadržao za sebe«. ¹² Takav način poslovanja, u kojem je Tkalac pri postupcima kupoprodaje djelovao puno samostalnije negoli, primjerice, Nikola Voršak,¹³ često je uključivao i izmjene prvotno planiranog, o kojima Tkalac samo usputno izvještava biskupa, ne dajući dovoljno podataka za identifikaciju djela.¹⁴

Relativno visok stupanj neovisnosti Tkalac pokazuje i u odabiru djela koje kupuje, ne ustručavajući se započeti proces nabave i takvih slika za koje je svjestan da ne odgovaraju karakteru Strossmayerove zbirke. »Vi imate jamačno dovoljno Madonna i svetaca s toga držim da vam i ovakvih slika treba, ako želite da vam galerija predstavlja primer razvitka umetnosti.«¹⁵ istaknuo je obrazlažući 1880. godine biskupu razloge za kupnju triju slika koju je samostalno započeo. Riječ je o slikama »Magdalena, figura iz Correggiove Madonna di san Girolamo u galeriji parmenskoj, kopirana, po sudu Cavalcaselleovom, Anibalom Carraccijem.«, »Leda, po slavnom kartonu Michelangelovu, slikana, kaošto misli Cavalcaselle, Salvijatijem fiorentinskim slikarom i prijateljem Vasarijevim.« i »Stara kopija jednog prekrasnog paesaggia Claude Lorraina.«¹⁶ Kupnju »Magdalene«¹⁷ i krajolika¹⁸ biskup je prihvatio, no *Ledu* je Tkalac naposljetku kupio za sebe,¹⁹ na što je unaprijed bio spreman: »Ako li se vama ne čini shodno izložiti u galeriji ovu gologuzu, ne treba da je uzmete, jer u tom slučaju ja ću je rado za sebe zadržati.«²⁰

Kupovina slike Mariotta Albertinellia

Najznačajnija Tkalčeva nabava za Strossmayerovu zbirku kupnja je slike Mariotta Albertinellia *Izgon Adama i Eve iz raja* (sl. 1.), s kojom se prvi puta susreo 1881. godine.²¹ Sliku je na prodaju nudio sin rimskoga trgovca umjetnina- ma Baseggia.²² Riječ je o slici koju je 1860. godine kao »un petit panneau provenant d' un tableau a trois sujets« objavio Johann David Passavant²³ sugerirajući atribuciju Mariottu Albertinelliu, uz napomenu kako je sliku trgovac Baseggio nabavio od Buchanana 1835. godine.²⁴ Kupoprodaja je relativno brzo ugovorena,²⁵ no Strossmayer je nije odobrio. Tkalac se stoga osjetio pozvanim dodatno obrazložiti razloge zbog kojih se bio odlučio kupiti ovu sliku.²⁶ Između ostaloga,

2. Maestro di San Verecondo, *Raspeće sa svecima*, tempera na dasci, 175 x 145 cm, Strossmayerova galerija starih majstora, HAZU, inv. br. SG-33 (Fotodokumentacija Strossmayerove galerije).

Maestro di San Verecondo, *Crucifixion with Saints*, tempera on wood, 175 x 145 cm, Strossmayer Gallery of Old Masters, HAZU, inv. no. SG-33

upućuje Strossmayera na Cavalcaselleovo pisanje o Albertinelliu i ističe kako se *pendant* slike koju je odlučio kupiti nalazi u zbirci vojvoda od Carlisle u Castel Howardu.²⁷ Tome je dodao: »A ovaj pendant, posledica prvog greha, isto tako je 'ein kleinod' a paessaggio tako prekrasan da se ne može drugom slikaru pripisati nego samom fra Bartolomeu (koji je) jedan od najvećih umetnika na svetu...« te istaknuo: »Meni pako, nadam se, da ćete dopustiti da, učeći umetnost od jedno četrdeset godina i proučivši sve velike galerije u Europi osim Madridske, barem sam mogao toliko naučiti da umem razlikovati dobru sliku od hrdjave i prekrasnu od dobre, i da bih se do groba stidio kazati da je prekrasna kad zaista ne bi bila takva.«²⁸ Podosta uvrijeđen, jer se zbog otkazanog dogovora o kupnji našao u vrlo nezavidnoj situaciji, Tkalac piše Strossmayeru kako mu poslije ovoga ne bi »nikad više ni na kraj uma palo da išta na svet za vaš račun kupim«.²⁹

Međutim Tkalac je ipak nastavio posredovati pri nabavkama slike za biskupovu zbirku. U prvom sljedećem sačuvanom pismu, od kraja svibnja 1884. godine, izvještava Strossmayera o pristigloj slici koju je biskup bio odlučio kupiti za vrijeme svoga boravka u Rimu u svibnju te godine.³⁰ Autora slike koja »predstavlja IsuKrstu na križu sa četiri andjela, Madonom, sv. Ivanom, sv. Katarinom, Magdalenom i sv. Antunom Eremitom« naziva »stari firentinac iz Trecenta«.³¹ Riječ je o slici *Raspeće sa svecima*, danas pripisanoj Maestru di San Verecondo (sl. 2.).³² Osim što je naveo dimenzije slike i skicirao njezin format, istaknuo je i da su slike te veličine izrazito rijetke budući da ih Englezi osobito rado kupuju te je naveo i njezinu provenijenciju: nalazila se u vlasništvu kardinala Morichinia,³³ »koji ju je kupio za 4000 franaka od nekih duvna u Romagni, i na njegovoj licitaciji prodana bi za 2000 franaka«,³⁴ a Tkalac ju je uspješno nabavio za svega 600 franaka.

Boravak Strossmayera u Rimu tijekom svibnja 1884. nesumnjivo je pridonio zaglađivanju odnosa između biskupa i Imbre Tkalca, koji je naposljetku iste te godine kupio i Albertinelliev *Izgon iz raja*. Biskup je jedino uvjetovao cijenu manju od 5000 franaka.³⁵ Slika se tada nalazila u zbirci

Sterbini,³⁶ gdje ju je i sam biskup za svoga boravka u Rimu vidio.³⁷ U to su doba i Strossmayer i Tkalac bili uvjereni da je slika Sterbinievo vlasništvo, no ispostavilo se da je i 1884. još uvijek bila u Baseggiovu vlasništvu, koji ju je založio u banci, odakle ju je sebi uzeo Sterbini, vjerojatno računajući da zalog kod banke neće biti na vrijeme isplaćen.³⁸ O tome je Tkalca izvijestio neimenovani posrednik, koji mu je organizirao i izravan susret s vlasnikom na kojem su konačno ugovorili kupoprodaju.³⁹

Tkalac je i tada, 1884. godine, opetovano biskupu Strossmayeru obrazlagao važnost i vrijednost te kupovine, ovaj se put pozivajući na sličnost sa slikom danas pripisanoj Pietru Peruginu,⁴⁰ koju je godinu dana ranije (1883.) engleski pisac i sakupljač Morris Moore (nakon što je londonska National Gallery odbila kupiti sliku, zbog sumnje u autentičnost)⁴¹ prodao pariškom Louvreu s atribucijom Rafaelu: »Osim Morris Mooreove Apollona i Marsyja, kojoj ova slika Albertinellieva čudnovato naliči, ja od kad sam živ nisam našao slike koja bi se kao što ova mogla sa nekom vjerojatnosti mladom Raffaellu pripisati.«⁴²

O svojim dvojabama u svezi s nabavkom Albertinellieve slike izvijestio je nedugo potom i sam Strossmayer u svome govoru na otvorenju Galerije (1884.): »Početkom ustručavao sam se tu sliku kupiti, jerbo mi je Albertinelli poznat bio više kano spletkar i trgovac nego kao pravi i idealni umjetnik; ali kada sam posljednji put bivši u Rimu sliku približe

promatrao, učinilo mi se je, da je Adam i Eva u našoj slici tako izvrsno izveden, da nije od Albertinellijeve ruke, nego od fra Bartolommea Dominikanca, jednoga od najvećih umjetnika XV. vijeka, od koga se je i sam Raffael mnogomu naučio. Fra Bartolommeo naime upao je poslije spaljenja Savonarole, svoga učitelja, u melanholiu i nekim načinom klonuo je duhom. Ovu priliku upotrijebi spletkar Albertinelli ter se priljubi iz sebičnih svrha fra Bartolommeu, s kojim je tobože ujedno slike stvarao, da ih poslije skupo proda. Ima dakle slika, koje se Albertinelliju pripisuju, a koje su većim dijelom fra Bartolommea. Meni se čini, da u tu vrst spada i naša slika i da su napose Adam i Eva od njegove, a ne od Albertinellijeve ruke.«⁴³

Međutim, unatoč Strossmayerovoj nadi da je riječ o djelu fra Bartolommea (s čijim opusom uistinu pokazuje određene srodnosti),⁴⁴ atribucija Mariottu Albertinelliju održala se te je potvrđena i u recentnoj literaturi.⁴⁵ Također je iznesena i pretpostavka o njezinu izvornom podrijetlu: slika se naime u relevantnoj literaturi⁴⁶ vezuje uz jedan odlomak u Vasarijevoj biografiji Albertinellia u kojem se spominju »tre storiette« izvedene za firentinskoga bankara Giovanmariu di Lorenzo Benintendia, poslije izbora medicejskog pape Lea X (1513).⁴⁷ Višeznačan Vasarijev navod o »tri pripovijesti« potaknuo je identifikaciju mogućih ostalih dijelova nekada pripadajućih istoj cjelini.⁴⁸ Tako je zagrebački *Izgon iz raja* povezivan s nekoliko Albertinellievih slika srodne ikonografije: sa slikom *Kajin i Abel prinose žrtvu* iz Fogg Art Museuma u Cambridgeu,⁴⁹ slikom *Kajin ubija Abela*, danas u Accademia Carrara u Bergamu⁵⁰ te slikom *Stvaranje čovjeka i Istočni grijeh* iz Courtauld Art Gallery u Londonu.⁵¹ Dio iste cjeline s našom najuvjerljivije je činila londonska slika. Uvjerljivosti te pretpostavke doprinosi gotovo jednaka dimenzija visine te susljednost ikonografskih prizora.⁵²

Imbro Tkalac i Giovanni Battista Cavalcaselle

Značenje Imbre Ignjatijevića Tkalca međutim ne iscrpljuje se u njegovim posredničkim nastojanjima u kontekstu popunjavanja Strossmayerove zbirke. Analiza arhivskih dokumenata provedena ovim istraživanjem nije samo osvijestila Tkalčevu ulogu kao važnoga posrednika u nabavci umjetnina za Strossmayerovu zbirku,⁵³ nego je upotpunila razumijevanje njegova mjesta unutar ondašnjega kruga rimskih poznavatelja umjetnosti te posebice njegova odnosa s Giovanniem Battistom Cavalcaselleom. Cavalcaselle – koji, po Tkalčevim riječima, »za stotinu drugih stoji«⁵⁴ – nije bio tek jedan od savjetnika Imbre Tkalca, s kojim bi se ovaj konzultirao oko nabave pojedinih slika. Njih su dvojica nakon 1865.⁵⁵ razvili prijateljski i suradnički odnos koji je trajao desetljećima: Tkalac je uredio nekoliko Cavalcaselleovih izdanja te javno istupao zalažući se – na tragu Cavalcaselleovih službenih nastojanja – za strožu regulativu nadziranja prometa umjetnina. Pritom se pozivao na njemu jako dobro poznate primjere: »[...] uno dei miei amici, uno straniero esperto d'arte, negli ultimi due anni ha comprato per 20.000 franchi 18 miniature di un messale del XV secolo^[56] le quali per bellezza

si possono paragonare a quello del Breviario Grimani o del Breviario Ghigi, e per 6000 franchi un piccolo quadro del Beato Angelico,^[57] autentico e ben conservato, entrambe le cose uscenti indubbiamente da conventi italiani.«⁵⁸

S druge pak strane, Cavalcaselle je cijelo to vrijeme kontinuirano informirao Tkalca o aktualnim prodajama, bilo pojedinačnih slika,⁵⁹ ili pak čitavih zbirki, o kojima su sačuvani Tkalčevi izvještaji u pismima Strossmayeru iz kojih je nadalje razvidno kako Cavalcaselleova uloga nije bila svedena samo na prijenos informacije o eventualnim zanimljivim prodajama.

Zbirka Fabiani-Beni u Gubbio

Upravo na Cavalcaselleov nagovor Tkalac je 12. kolovoza 1879. godine pisao Strossmayeru »da neka stara plemenita kuća u Gubbiju kani prodati jednu malu vrlo znamenitu galleriju slika.«⁶⁰ Tkalac je isprva mislio poslati Nikolu Voršaka u Gubbio da prouči slike, ali ga je Cavalcaselle odgovorio »znajući da je Nikola čovek koji nije kadar šutati ma da se o glavi njegovog oca radi«, »tim više što Cavalcaselle po dužnosti svog zvaničnog čina morao bi dapače preprečiti prodaju one gallerije u inostranu zemlju.«⁶¹ Cavalcaselle ne samo da nije pokušavao spriječiti prodaju zbirke u inozemstvo, nego je, kako saznajemo, iskoristio svoj položaj vladinog inspektora za slikarstvo i skulpturu⁶² i zaprijetio vlasniku »da vlada ne će nipošto dopustiti da se slike van Italije prodadu«,⁶³ kako bi osigurao da nitko ne preduhitri Strossmayera u kupovini. Strossmayer je iz navedenih razloga bio zamoljen da nikome ništa ne spomene, nego da se samo izjasni je li zainteresiran za kupovinu. O biskupovoj zainteresiranosti svjedoči njegov brzi odgovor (nakon samo desetak dana), koji međutim nije sačuvan, a o kome saznajemo iz Tkalčeva pisma od 25. listopada.⁶⁴ U tom pismu Tkalac obrazlaže razloge zašto se polazak na put u Gubbio s Cavalcaselleom toliko odužio (bili su tamo od 16. do 23. listopada) te navodi i ostale gradove (Cagli, La Bastia in Fabriano, Perugia) koje su u Umbriji i Markama posjetili u nadi da će pronaći nešto za biskupa. O zbirci u Gubbio izvještava iscrpnije: riječ je o zbirci obitelji Fabiani-Beni koja posjeduje na stotine starih slika među kojima je Cavalcaselle izdvojio njih dvanaest.⁶⁵ »Budući je Gubbio na kraju sveta i nitko onamo ne dolazi«,⁶⁶ Tkalac smatra da bi cijena trebala biti umjerena (5 do 6 tisuća franaka).

Unatoč nepristupačnosti Gubbio, palača grofova Fabiani-Beni »s nekoliko dobrih slika« bila je navedena u putničkome vodiču iz 19. stoljeća,⁶⁷ a popis od 51 omiljene slike (»elenco favorito«) koji je grof Fabiani sastavio, objavio je 1872. arheolog Mariano Guardabassi, povjerenik za slike u Umbriji od 1861. do 1880.⁶⁸ Na popisu prevladavaju talijanski slikari 15., 16. i 17. stoljeća, a ostale škole (španjolska, njemačka, nizozemska) zastupljene su samo jednom do dvije slike. Što se tiče same kupovine, Tkalac obavještava biskupa da će se trebati strpiti, jer se obitelj obratila službenom vladinu tijelu s upitom za otkup zbirke odnosno za dozvolu za prodaju u inozemstvo. Cavalcaselle je uvjerio obitelj da novaca za otkup

nema te ih uputio na općinu Gubbio, računajući da općina ne raspolaže dovoljnim sredstvima ni voljom za kupovinom zbirke te da će naposljetku zasigurno dopustiti njihovu prodaju. Tkalac je zaključio riječima: »Ova će prepiska po talijanskom običaju godinu dana trajati i time se svršiti da se vlasnicima kaže da mogu činiti što jih je volja, dakako uz naplatu takse od 20 na sto od prodajne cene.«⁶⁹ Istaknuo je čak i to da on i Cavalcaselle imaju neke prijatelje koji će javiti ako se pojavi neki drugi kupac odnosno onemogućiti prodaju nekome drugome do Strossmayerove odluke. U pismu od 26. kolovoza 1880. Tkalac konačno javlja Strossmayeru da zapreke za kupovinu slika iz Gubbio više nema, no Strossmayer slike ipak nije kupio.⁷⁰

Zbirka Conestabile della Staffa u Perugi

Na putovanju u Gubbio Tkalac i Cavalcaselle zastali su i u Perugi, kako bi pogledali slike koje je na prodaju nudio grof Conestabile della Staffa: »Kod grofa Conestabili u Perugi nadjosmo dve sličice Raffaellove iz njegove mladosti.«⁷¹ Tkalac izvještava da su slike ostavština Giancarla Conestabilea (Perugia, 1824.–1877.) čijega sina međutim tada nisu zatekli u Perugi pa stoga nisu mogli razgovarati o njihovoj prodaji.⁷² Ističe da nitko osim vlasnika i Cavalcasellea ne zna da je stvarni autor tih dviju predela mladi Rafael.

U zbirci grofova Conestabile della Staffa, koja je svoj konačan oblik dobila u vrijeme Francesca della Staffe (1796.–1857.), prevladavala su djela iz 16. i 17. stoljeća, većinom umbrijskih majstora, uz pokoje djelo suvremenoga autora.⁷³ Od početka 19. stoljeća galerija na drugome katu palače nasuprot katedrale u Perugi bila je jedanput tjedno dostupna javnosti. Posjetitelji su mogli vidjeti slike pretežno religiozne tematike, ali i krajolike, *genre*-prizore, portrete i alegorije. Zbog financijskih razloga obitelj se odlučila na prodaju zbirke koju su isprva nastojali prodati cjelovito. Bilježničkim ugovorom od 16. travnja 1867. godine Giancarlo Conestabile odrekao se stoga u korist svoga brata Scipionea (1818.–1880.), za simboličnu cijenu, čitave zbirke kako bi izbjegao njezino raspačavanje.⁷⁴ Scipione se nalazio u financijskim poteškoćama, te se usprkos dogovoru vrlo brzo odlučio za prodaju pojedinačnih umjetnina iz zbirke. O tome svjedoči sačuvana ekspertiza od 15. studenoga sljedeće godine za dvije predele, *Rođenje* i *Poklonstvo kraljeva*, koje su ispitane u Akademiji sv. Luke (u komisiji su se nalazili Paolo Mercuri i Nicola Consoni) i pripisane Peruginu i Rafaelu.⁷⁵ Godine 1871. tiskan je popis umjetnina,⁷⁶ a te je godine ostvarena prva i

najznačajnija prodaja iz zbirke: Rafaelovu *Madonna del libro* odnosno *Madonna del Conestabile* u travnju je kupio ruski car Aleksandar II. za svoju ženu Mariju Aleksandrovnu. Slika se danas nalazi u Muzeju Ermitaž.⁷⁷ Kasniji Scipionovi pokušaji ugovaranja prodaje nisu bili ni izdaleka tako uspješni te on sljedećih godina (tijekom sedamdesetih) ne uspijeva prodati puno.⁷⁸ Niti za spomenute dvije predele nisu pronađeni kupci, budući da je upravo njih, kako saznajemo od Nikole Voršaka, Scipione pod Peruginovim imenom predstavio na izložbi srednjovjekovne umjetnosti u Perugi koja se održavala u ljetu 1879. godine.⁷⁹ Voršak opisuje kako se Consoni, koji »je obadvie te sličice odavna poznao, jer su bile u dvaput na izpitu pred akademijom sv. Luke«,⁸⁰ popeo »na stolčić, zabio glavom i očima u jednu tih sličica«⁸¹ kako bi ju bolje proučio i iznio zaključak da je *Poklonstvo kraljeva* od samoga Rafaela. Bez obzira na nastojanja da se prodaju (prikupljene svjedodžbe, izlaganje na izložbi), slike su se i 1882. godine nalazile u grofova Conestabile, budući da ih je s takvom napomenom o vlasništvu publicirao Cavalcaselle u knjizi o Raffaelu.⁸² Danas nose atribuciju Eusebia da San Giorgio,⁸³ a poznata je sudbina samo jedne: *Poklonstvo kraljeva* nalazi se u privatnoj zbirci u Milanu.⁸⁴

* * *

Izvještaj Imbre Tkalca o zbirkama u Gubbio i Perugi predstavljaju interesantan uvid u način poslovanja na tržištu umjetnina u drugoj polovici 19. stoljeća te otvara drugačiji pogled na Giovannia Battistu Cavalcasellea, jednog od najistaknutijih zagovaratelja očuvanja talijanske umjetničke baštine.⁸⁵ Osim što Tkalčevi izvještaji s puta po Umbriji pružaju dragocjene informacije o tadašnjem stanju tamošnjih značajnih zbirki, omogućuju i uvid u aspekte Cavalcaselleove djelatnosti koji su u određenom nesrazmjeru s njegovim službenim položajem. Mnogi značajni pripadnici intelektualne elite u Italiji 19. stoljeća aktivno su sudjelovali u zbivanjima na tržištu umjetnina, što je prepoznato i analizirano u povijesno-umjetničkim istraživanjima.⁸⁶ Ovdje prezentirani rezultati analize korespondencije biskupa Strossmayera i Imbre Tkalca nedvosmisleno upućuju i na posredničku ulogu Giovannia Battiste Cavalcasallea čije aktivno sudjelovanje u trgovanju umjetninama tek treba biti obuhvatno obrađeno te ističu značenje Imbre Tkalca kao važnoga posrednika u popunjavanju Strossmayerove zbirke ali i kao pripadnika talijanske kulturne elite u posljednjoj četvrtini 19. stoljeća.

Bilješke

- 1
Tkalac je u Beču 1861. godine pokrenuo tjednik *Ost und West* u kojem je najoštrije kritizirao tadašnji sustav. Nakon što je odslužio pet mjeseci zatvorske kazne, na koju je bio osuđen zbog protuaustrijske aktivnosti, emigrirao je u Rusiju, a potom u Pariz i Italiju. I u inozemstvu je nastavio s publicističkom djelatnošću, ponekad koristeći pseudonim Hektor Frank. Tekstove o umjetnosti i kulturnim pitanjima sabrao je u knjizi *Italienische Plaudereien* (Leipzig, 1876.). Jedino Tkalčevo publicirano djelo u Hrvatskoj su memoari iz djetinjstva i rane mladosti: IMBRO TKALAC, *Mladenačke uspomene iz Hrvatske*, (pri.) Andrea Feldman, Karlovac, 2002. Više o Tkalcu vidi u: STANKO DVORŽAK, Imbro Ignjatijević Tkalac: život i djelo, u: *Starine*, 52 (1962.), 333–419; ANGELO TAMBORRA, Imbro I. Tkalac e l'Italia, Rim, 1966; LILJANA BANJANIN, Un croato a Torino: Imbro Ignjatijević Tkalac, u: *Studi piemontesi*, 21 (1992.), 155–159; ANDREA FELDMAN, Imbro Ignjatijević Tkalac (1824.–1912.), u: *Liberalna misao u Hrvatskoj. Prilozi povijesti liberalizma od kraja 18. do sredine 20. stoljeća*, (ur.) Andrea Feldman, Vladimir Stipetić i Franjo Zenko, Zagreb, 2000., 121–135.
- 2
IMBRO TKALAC (bilj. 1.), 237.
- 3
Strossmayer Račkom (Đakovo), 7. listopada 1863. FERDO ŠIŠIĆ, Korespondencija Rački–Strossmayer, 1. sv., Zagreb, 1928., 18.
- 4
Više o tome vidi: ANDREA FELDMAN, Strossmayer i Tkalac – susret liberalizma i katoličanstva u Hrvatskoj XIX. stoljeća, u: *Liberalizam i katolicizam u Hrvatskoj*, (prir.) Hans-Georg Fleck, Zagreb, 1998., 13–25.
- 5
Od tih godina biskup ga uključuje među bitnije rimske suradnike kojima upućuje pozdrave preko Voršaka, ili šalje od njega pozdrave Račkom. Voršak navodi i njegove sudove o slikama, a Strossmayer spominje i pisma koja mu Tkalac šalje. »Danas sam dobio pismo od prijatelja našega Tkalca, u komu mi javlja, da je naišao na Beata Angelika, i da ga može bit za 500 do 600 škuda dobio bude.« – Strossmayer Voršaku, s. l., 10. kolovoza 1872. Arhiv HAZU, XI A, 1 / Vor. N. 97. – Riječ je o slici: Fra Angelico, *Stigmatizacija Svetog Franje Asiškoga i smrt Svetoga Petra Mučenika*, tempera na dasci, 24,3 x 43, 8 cm, inv. br. SG–34.
- 6
Prijepis dijelova Tkalčevih pisama u kojima izvještava Strossmayera o kupovini te slike vidi u: VLADIMIR KOŠČAK, Kako je čuvena Albertinellijeva slika dospjela u Strossmayerovu galeriju. Iz neobjavljenih pisama Imbre Tkalca, u: *Narodni list*, 8/2182 (1952.), 3. Vidi: LJERKA DULIBIĆ, Istraživanje podrijetla slika u Strossmayerovoj galeriji u Zagrebu – odabrani primjeri iz zbirke talijanskoga slikarstva, u: *Peristil*, 48 (2005.), 53–64. Vidi bilj. 17.
- 7
Giovanni Battista Cavalcaselle (Legnano, 1819. – Rim, 1897.), talijanski *connoisseur* i povjesničar umjetnosti, istraživao stare majstore diljem Europe, radio skice i bilješke, bavio se restauracijom, sudjelovao u izradi izložbenih kataloga (Liverpool, Manchester), inventarizirao je umjetnine u Italiji, zalagao se za očuvanje talijanskoga umjetničkoga blaga (osnovao ured za kulturna dobra), s Josephom Arthurom Croweom objavio *Early Flemish Painters, A New History of Painting in Italy from the Second to the Sixteenth Century, Titian: His Life and Times* i *Raphael: His Life and Works*. – DONATA LEVI, Cavalcaselle, Giovanni Battista, u: *Grove Art Online*, Oxford University Press, (16. IV. 2010.), <http://www.groveart.com/> i DONATA LEVI, Cavalcaselle, Il pioniere della conservazione dell'arte italiana, Torino, 1988.
- 8
Tkalac Strossmayeru, Rim, 14. kolovoza 1881. Arhiv HAZU, XI A / Tka. Im. 23.
- 9
O ulozi Nikole Voršaka u formiranju Strossmayerove zbirke umjetnina vidi: IVA PASINI TRŽEC – LJERKA DULIBIĆ, Slike u Strossmayerovoj galeriji starih majstora nabavljene u Rimu do 1868. godine, u: *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 32 (2008.), 297–298.
- 10
Voršak Strossmayeru, Rim, 29. studenoga 1866. Arhiv HAZU, XI A / Vor. Ni. 9.
- 11
Vidi: Tkalac Strossmayeru, Rim, 21. lipnja 1880. Arhiv HAZU, XI A / Tka. Im. 17.
- 12
Primjerice sliku *Polaganje u grob* Danielea da Volterra koju je najprije nudio Strossmayeru Tkalac je naposljetku kupio za sebe, prodavši Padovaninovu sliku *Krist u Limbu*. – Tkalac Strossmayeru, Rim, 2. listopada 1884. Arhiv HAZU, XI A / Tka. Im. 30.
- 13
Voršaku je Strossmayer tek nakon nekoliko godina poslovanja ukazao povjerenje i stavio na raspolaganje određenu svotu novaca. Vidi: IVA PASINI TRŽEC – LJERKA DULIBIĆ (bilj. 9.).
- 14
Primjerice prilikom pregovaranja kupovine triju slika (vidi dalje u tekstu) Tkalac nije uspio spustiti cijenu, ali je dobio »još kao prilog ... malu predellu od Cosima Rosellia« za koju navodi samo da je rađena u temperi. Tkalac Strossmayeru, Rim, 26. kolovoza 1880. Arhiv HAZU, XI A / Tka. Im. 18; U Cepelićevu popisu dva puta se navodi Tkalčevo ime, jedanput uz sv. Magdalenu (kat. br. 196), a drugi puta uz sv. Katarinu (kat. br. 195) uz koju navodi odrednicu »starofirentinska škola«. Sudbina obje je nepoznata.
- 15
Tkalac Strossmayeru, Rim, 26. kolovoza 1880. Arhiv HAZU, XI A / Tka. Im. 18.
- 16
Tkalac Strossmayeru, Rim, 21. lipnja 1880. Arhiv HAZU, XI A / Tka. Im. 17.
- 17
Sliku je moguće identificirati samo u Cepelićevu katalogu pod kataloškim brojem 196 (ta je međutim slika krivo povezana sa slikom iste tematike koju je već Strossmayer nabavio od slikara Achillea Scaccionia 1865. godine, inv. br. SG–169), a daljnji tijek i sudbina ostaju nepoznati. MIHOVIL CEPELIĆ, Popis slika u privatnoj galeriji preuzv. g. J. J. Strossmayera po njegovih navodih, Đakovo, 1883. (rukopis), kat. br. 196.
- 18
Riječ je o *Talijanskom pejzažu* koji još uvijek nosi atribuciju Clau-deu Lorrainu (ulje na platnu, 97,8 x 125,2 cm, inv. br. SG-178).
- 19
Tkalac Strossmayeru, Rim, 10. studenoga 1880. Arhiv HAZU, XI A / Tka. Im. 19.

- 20
Tkalac Strossmayeru, Rim, 26. kolovoza 1880. Arhiv HAZU XI A / Tka. Im. 18.
- 21
Tkalac Strossmayeru, Rim, 14. kolovoza 1881. Arhiv HAZU XI A / Tka. Im. 23.
- 22
Detaljnije o vlasniku izvještava tek 1884. godine: »Vlasniku, sinu poznatog Baseggia – koji je pre 30–40 godina imao najveću i najljepšu privatnu galeriju u Rimu, ova je slika kod diobe sa braćom...«. Tkalac Strossmayeru, Rim, 15. srpnja 1884. Arhiv HAZU, XI A / Tka. Im. 29.
- Elizabeth E. Gardner u natuknici o Giovanniu Battisti Baseggiu (? – Rim, 1858.) navodi, pozivajući se na Passavanta, da je trgovac umjetninama Baseggio od Buchanana kupio sliku *Izgon iz raja*. – ELIZABETH E. GARDNER, *A bibliographical repertory of Italian private collections*, Vicenza, 1998., 89.
- Cavalcaselle navodi da se slika nalazi u vlasništvu Enrica Baseggia. GIOVANNI BATTISTA CAVALCASELLE – JOSEPH A. CROWE, *Raffaello, la sua vita e le sue opere*, Firenze, 1884., 203–205.
- 23
JOHANN DAVID PASSAVANT, *Raphael d'Urbino et son père Giovanni Santi*, Pariz, 1860., 2. sv., 314, br. 249. (Supplement au catalogue des peintures de Raphael); Isto izdanje Passavantove knjige citira i Tkalac. Tkalac Strossmayeru, Rim, 11. rujna 1881. Arhiv HAZU, XI A / Tka. Im. 24.
- 24
William Buchanan (1777.–1864.), škotski odvjetnik i trgovac umjetninama. Od 1802. kupovao je djela starih majstora u Italiji (posrednik James Irvine), Španjolskoj i Portugalu (posrednik George Augustus Wallis) te Francuskoj, Nizozemskoj i Belgiji pa ih je uvezio u Englesku i nudio na prodaju privatnim sakupljačima i vladi (agent za prodaju bio je David Stewart). William Buchanan, u: *Grove Art Online*, Oxford University Press, (6. travnja. 2010.), <http://www.groveart.com/>
- 25
Baseggio je prilikom prodaje inzistirao na atribuciji Rafaelu pod čijim je imenom sliku naslijedio te joj je sukladno tome odredio i visoku cijenu: traži 10.000 franaka pozivajući se, između ostalog, i na pismo jednoga berlinskoga muzeja koji mu je toliko ponudio 1878. godine kada međutim do prodaje nije došlo jer je prodavatelj tada tražio čak 50.000 franaka. No, okolnosti su se očito promijenile te Tkalac s njime uspijeva dogovoriti cijenu od 4500 franaka. Na tu mu svotu izdaje mjenicu ne pričekavši Strossmayerovo odobrenje. Tkalac Strossmayeru, Rim, 11. rujna 1881. Arhiv HAZU, XI A / Tka. Im. 24.
- 26
Tkalac Strossmayeru, Rim, 23. rujna 1881. Arhiv HAZU, XI A / Tka. Im. 25.
- 27
Isto.
JOSEPH ARCHER CROWE – GIOVANNI BATTISTA CAVALCASELLE, *Geschichte der italienischen Malerei*, Leipzig, 1871., 492–499.
- O identifikaciji slike vidi: ELEANOR M. TUFTS, *Albertinellis Rediscovered at Yale*, u: *Art Journal*, 3/27 (proljeće, 1968.), 266–270.
- 28
Tkalac Strossmayeru, Rim, 23. rujna 1881. Arhiv HAZU, XI A / Tka. Im. 25.
- Tkalac je još u svojoj mladosti preko poduke iz crtanja i slikanja »naučio umjetnički gledati« i razvio »ukus za klasične oblike«: »Tim sam shvaćanjem bio duboko prožet, pa sam morao običi i proučiti sve veće europske galerije da mogu pravo ocijeniti one, po klasičnom neshvaćanju, nelijepo ili čak ružne oblike starijeg njemačkog, flamanskog, holandskog i španjolskog slikarstva. ...Poznavanje tehnike slikarstva i bakroreza dovelo me je, tako reći, samo od sebe do umjetničke kritike i intenzivnog uživanja u svakoj velikoj umjetnini.« – IMBRO TKALAC (bilj. 1.), 154.
- 29
Tkalac Strossmayeru, Rim, 23. rujna 1881. Arhiv HAZU, XI A / Tka. Im. 25.
- 30
O planiranom posjetu Rimu saznajemo iz korespondencije biskupa Strossmayera i Franje Račkog. Strossmayer Račkom, Gorica, 27. travnja 1884. – FERDO ŠIŠIĆ (bilj. 3.), 3. sv., 121.
- 31
Tkalac Strossmayeru, Rim, 29. svibnja 1884. Arhiv HAZU, XI A / Tka. Im. 26.
- 32
U najstarijim galerijskim katalozima ova je slika bila atribuirana sijenskoj školi 14. stoljeća i Ambrogiju Lorenzettiju. Takve je odrednice 1930-ih godina zamijenilo određenje školi ankonitanske Marke, s datacijom: prijelaz 14. u 15., ili rano 15. stoljeće. Za pregled starih galerijskih atribucija vidi: VINKO ZLAMALIK, *Strossmayerova galerija starih majstora Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, Zagreb, 1982., kat. br. 4. Atribuciju je pokušao precizirati Grgo Gamulin, koji je najprije iznio pretpostavku kako se radi o »nekom lošem imitatoru prve faze Gentileove« (GRGO GAMULIN, *Galerijske šetnje*, u: *Hrvatsko kolo*, 3 (1950.), 430–453), a zatim i kako je slika djelo »nekoga osrednjega sljedbenika braće Lorenza i Jacopa Salimbenija« (GRGO GAMULIN, *Neki problemi srednjotalijanskih škola u Strossmayerovoj galeriji u Zagrebu*, u: *Peristil*, 1 (1954.), 103–118). Sliku je kao djelo blisko opusu Carla Camerina naveo Pietro Zampetti (PIETRO ZAMPETTI, *La pittura marchigiana del Quattrocento*, Milano, 1969., 71–74; PIETRO ZAMPETTI, *Pittura nelle Marche I. Dalle origini al primo rinascimento, Regione Marche*, 1988., 220–222). Potom je nekoliko srodnih djela, među kojima i zagrebačko *Raspeće*, grupirano u opus slikara nazvanog Maestro di San Verecondo. Vidi: PIETRO ZAMPETTI, GIAMPIERO DONNINI, *Gentile e i pittori di Fabriano*, Fabriano, 1992., 167 i d.; GIAMPIERO DONNINI, *Per il Maestro di San Verecondo*, u: *Studi di storia dell'arte*, 4 (1993.), 223–243; MIKLÓS BOSKOVITS, *Osservazioni sulla pittura tardogotica nelle Marche*, Milano, 1994., 287–292; *Lorenzo e Jacopo Salimbeni dei Sanseverino e la civiltà tardogotica*, (ur.) Vittorio Sgarbi, kat. izl., Sanseverino Marche, 1999., 175; MAURO MINARDI, *Lorenzo e Jacopo Salimbeni: vicende e protagonisti della pittura tardogotica nelle Marche e in Umbria*, Firenze, 2008., 121. Iscrpnije je promjene u atribuciji zagrebačke slike prezentirala Ljerka Dulibić u izlaganju na Danima Cvita Fiskovića 2005. godine.
- 33
Carlo Luigi Morichini (1805. – 1879.), više u: *Enciclopedia cattolica*, Città del Vaticano, 1948.–54., sv. VIII, 1952., 1414.
- 34
Tkalac Strossmayeru, Rim, 29. svibnja 1884. Arhiv HAZU, XI A / Tka. Im. 26.
- 35
»Pošto ste meni i mojoj ženi kazali da gledamo svakako da vam onu sliku kupim ako je mogu dobiti za 5000 franaka...«, Tkalac Strossmayeru, Rim, 2. srpnja 1884. Arhiv HAZU, XI A / Tka. Im. 28.

36

Giulio Sterbini, odvjetnik kojega je 1878. godine papa Lav XIII. imenovao *Scalco segreto*, bio je istaknuta ličnost u krugu rimskih poznavatelja umjetnosti i rimskoga antikvarnoga tržišta. Sakupio je zavidan broj slika, koje su nakon njegove smrti djelomice završile u inozemstvu a dio je danas u zbirci Museo del Palazzo di Venezia. – LUISA MOROZZI, *Da Lasinio a Sterbini: »primitivi« in una raccolta romana di secondo Ottocento*, u: *Aei mnēstos: miscellanea di studi per Mauro Cristofani*, (ur.) Benedetta Adembri, Firenze, 2006., 910–911.

37

Iz govora biskupa Strossmayera na otvorenju Galerije očito je da je sliku zaista vidio u Rimu: »...kada sam posljednji put bivši u Rimu sliku поближе promatrao...«. Svečana sjednica Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 9. studenoga 1884. prigodom otvorenja Strossmayerove galerije, II. Besjeda pokrovitelja biskupa J. J. Strossmayera, u: *Rad JAZU*, 73 (1884.), 162–185, 171.

38

Slika je, zajedno s jednom Mantegnovom slikom, bila založena kod Banke Santo Spirito za 6000 franaka. Tkalac Strossmayeru, Rim, 2. srpnja 1884. Arhiv HAZU, XI A / Tka. Im. 28.

39

Tkalac je isposlovaio iznos od 4500 franaka. Isto.

40

Pietro Vannucci Perugino, *Apolon i Dafne*, 39 x 29 cm. – *Catalogue des peintures italiennes du Musée du Louvre: catalogue sommaire*, (ur.) Élisabeth Foucart-Walter, (Pariz), 2007., 44.

41

Vidi: MOORE, MORRIS J., u: *Grove Art Online*, Oxford University Press, (7. travnja. 2010.), <http://www.groveart.com/>.

42

Tkalac Strossmayeru, Rim, 15. srpnja 1884. Arhiv HAZU, XI A / Tka. Im. 29.

43

Vidi bilj. 37.

44

Očita je primjerice srodnost s Fra Bartolommeovom slikom *Stvaranje Eve*, oko 1510., Seattle Art Museum. – ARTHUR R. BLUMENTHAL, Cosimo Rosselli: painter of the Sistine Chapel, katalog izložbe, Winter Park (Florida), 2001., 202.

45

Za bibliografiju slike do 2005. godine vidi: LJERKA DULIBIĆ (bilj. 6.). U novije vrijeme slika je navedena i u: CAROLINE CAMPBELL, *Love and marriage in Renaissance Florence: the Courtauld wedding chests*, the Courtauld Gallery, London, 2009., 104.

46

JOHN SHEARMAN, *The Gambier-Parry Collection – Provisional Catalogue*, Courtauld Institute of Art, London, 1967., 8–10; LUDOVICO BORGIO, *The Works of Mariotto Albertinelli*, New York i London, 1976., 193, 348–349; FEDERICO ZERI – FRANCESCO ROSSI, *La raccolta Morelli – nell'Accademia Carrara, Bergamo, 1986.*, 114–117; *L'età di Savonarola – Fra' Bartolomeo e la scuola di San Marco*, katalog izložbe, (ur.) Serena Padovani, Firenze, 1996.; ARTHUR R. BLUMENTHAL (bilj. 44.), 201–203; DAVID FRANKLIN, *Leonardo da Vinci, Michelangelo, and the Renaissance in Florence*, katalog izložbe, Ottawa, 2005., 104–107.

47

»Et lavorò a Giovan Maria Benintendi tre storiette di sua mano.« – *Le vite del Vasari* (1550.), (ur.) C. Ricci, Milano s.d., sv. 3, 59 (612).

David Franklin izražava sumnju da je upravo Giovanmaria Benintendi bio naručitelj ovoga djela, jer smatra da je bio premlad (r. 1491.), ali ne osporava narudžbu jednoga od članova te obitelji. – DAVID FRANKLIN (bilj. 46.), 104.

48

O predloženim rekonstrukcijama vidi: LUDOVICO BORGIO (bilj. 46.), 348–349; JOHN SHEARMAN (bilj. 46.), 8–10; FEDERICO ZERI – FRANCESCO ROSSI (bilj. 46.), 114–117; ARTHUR R. BLUMENTHAL (bilj. 44.), 203.

49

Mariotto Albertinelli, *Kajin i Abel prinose žrtvu*, 1514.–15., ulje na dasci, 21,6 x 35,4 cm, Fogg Art Museum, Harvard University Art Museums, Cambridge.

50

Mariotto Albertinelli, *Kajin ubija Abela*, 1514.–15., ulje na dasci, 56,2 x 68,2 cm, Accademia Carrara, Bergamo.

51

Mariotto Albertinelli, *Stvaranje čovjeka i Istočni grijeh*, 1514.–15., ulje na dasci, 56,2 x 165,3 cm, Courtauld Institute of Art Gallery, London.

52

Londonska slika omogućuje i preciznije datiranje u posljednju godinu Albertinellieva života, nakon što je 1514. godine posjetio Rim gdje je između ostaloga vidio antičku skulpturu *Umirući Gal* (i Michelangelov oslik u Sikstinskoj kapeli), što mu je poslužilo kao predložak za figuru Adama na sceni *Stvaranja*. – DAVID FRANKLIN (bilj. 46.).

53

Osim ranije u tekstu spomenutih šest slika, Tkalac je nabavio još dvije slike. O jednoj izvještava o restauratorskim radovima iz kojih saznajemo da je rađena u temperi, te ju povezuje s Verrochiem. Tkalac Strossmayeru, Rim, 11. travnja 1881. Arhiv HAZU, XI A / Tka. Im. 21. Druga je mala Madonna koju je Strossmayer za vrijeme boravka u Rimu u svibnju 1884. kupio i koju je Tkalac predao restauratoru i naručio okvir. Tkalac Strossmayeru, Rim, 29. svibnja i 26. lipnja 1884. Arhiv HAZU, XI A / Tka. Im. 26 i 27. Kršnjavi o posljednjoj slici prilikom njezina prispjjeća u Zagreb navodi: »U male Madonne ima mnogo čara, osobito je lijep portret donatora.«, ali i nadalje ostaje nejasno o kojoj je slici riječ. Kršnjavi Strossmayeru, Zagreb, 3. rujna 1884. Arhiv HAZU, XI A / Krš. Iz. 108. Također je Tkalac posredovao pri nabavci minijatura iz *Brevijara Ercola I. d'Este* (inv. br. SG-335 – SG-338) i *Časoslova Alfonsa I. d'Este* (inv. br. SG-339 – SG-352). – ISIDOR KRŠNJAVI, *Zapisci. Iza kulisa hrvatske politike*, (prir.) Ivan Krtalić, Zagreb, 1986., 388.

54

Tkalac Strossmayeru, Rim, 10. studenoga 1880. Arhiv HAZU, XI A / Tka. Im. 19.

55

Tkalac se upoznao s Cavalcaselleom u Firenci, gdje je ovaj video Museo nazionale del Bargello, neposredno po objavljivanju Tkalčeve recenzije 1865. godine za Cavalcaselleovu i Croweovu knjigu o flamanskom slikarstvu. Susret opisuje sljedećim riječima: »E sebbene, ricorderà più tardi, o forse perché eravamo ambedue temperamenti seri e ruvidi, ci sentimmo subito attirati l'un a'ltro e stringemmo ben preso un'amicizia che continuò serena sino alla sua morte.« – ANGELO TAMBORRA (bilj. 1.), 209.

56

Vidi bilj. 53.

57

Vidi bilj. 5.

- 58
Citat prenesen iz ANGELO TAMBORRA (bilj. 1.), 211.
- 59
Izgleda da je upravo Cavalcaselle uputio Tkalca na mogućnost kupovine slike fra Angelica *Stigmatizacija svetoga Franje Asiškoga i smrt svetoga Petra Mučenika*, v. bilj. 5. O Cavalcaselleovoj uključenosti u zbivanja oko nabave te slike više u: LJERKA DULIBIĆ (bilj. 6.). Usp. i GERARDO DE SIMONE, *Stimate di San Francesco e Martirio di san Pietro Martire*, u: *Beato Angelico. Lalba del Rinascimento*, katalog izložbe, (ur.) A. Zuccari, G. Morello, G. de Simone, Rim, 2009., 194–195.
- 60
Tkalac Strossmayeru, Rim, 12. kolovoza 1879. Arhiv HAZU, XI A / Tka. Im. 10.
- 61
Isto.
- 62
Talijanska vlada službeno je imenovala Cavalcasellea inspektorom za slike i skulpturu 27. svibnja 1875. godine. Cavalcaselle, Giovanni Battista, u: *Dizionario biografico degli italiani*, sv. 22, Rim, 1995., 642.
- 63
Tkalac Strossmayeru, Rim, 12. kolovoza 1879. Arhiv HAZU, XI A / Tka. Im. 10.
- 64
Tkalac Strossmayeru, Rim, 25. listopada 1879. Arhiv HAZU, XI A / Tka. Im. 11.
- 65
Priloženi popis nažalost nije sačuvan.
- 66
Tkalac Strossmayeru, Rim, 25. listopada 1879. Arhiv HAZU, XI A / Tka. Im. 11.
- 67
KARL BAEDEKER, *Italy: handbook for travellers: second part, Central Italy and Rom*, Leipzig, 1874.
- 68
MARIANO GUARDABASSI, *Indice-Guida dei Monumenti Pagani e Cristiani riguardanti l'istoria e l'arte esistenti nella provincia dell' Umbria*, Perugia, 1872., 104–105.
- 69
Tkalac Strossmayeru, Rim, 25. listopada 1879. Arhiv HAZU, XI A / Tka. Im. 11.
- 70
Tkalac Strossmayeru, Rim, 26. kolovoza 1880. Arhiv HAZU, XI A / Tka. Im. 18. Sudbina zbirke u Gubbio ostaje nam nepoznata. Ovim je istraživanjem bilo moguće samo utvrditi da su dvije slike iz zbirke grofa Fabiana evidentirane u fototeci Fondazione Federico Zeri u Bologni. http://fe.fondazionezeri.unibo.it/catalogo/ricerca.jsp?decorator=layout&apply=true&percorso_ricerca=OA&tipo_ricerca=avanzata&mod_LDCN_OA=esatto&LDCN_OA=Collezione+conte+G.+Fabiani&comp oni_OA=AND&ordine_OA=rilevanza
- 71
Tkalac Strossmayeru, Rim, 25. listopada 1879. Arhiv HAZU, XI A / Tka. Im. 11.
Već je Nikola Voršak nekoliko godina ranije, u lipnju 1876., obavijestio Strossmayera o prodaji zbirke grofova Conestabile. »Ja ću svakako prisustvovati skupa sa Tkalcem prodaji Constabi-
- lijevoj. Ima i jedna mala sličica nedvojbeno Raffaelova iz prve mu mladosti. O njoj će i Cavalcaselle progovoriti, pišući o Raffaelu.« Voršak Strossmayeru, Rim, 26. lipnja 1876. Arhiv HAZU, XI A / Vor. Ni. 98.
- 72
Giancarlo je imao dva sina: Francesca (1850.–1924.) i Carla (1854.–1881.). – Conestabile della Staffa, u: *Dizionario biografico degli italiani*, sv. 27, Rim, 1996., 766–770.
- 73
O zbirci i njezinu raspršivanju vidi: ALESSANDRA PANTÒ, *La quadreria Conestabile della Staffa a Perugia: consistenza e dispersione di una collezione ritrovata*, u: *Studi di storia dell'arte*, 11, 2000. (2001.), 241–258.
- 74
Vidi: GIANCARLO CONESTABILE, *Sulla vendita della Madonna del Libro di Raffaello*, Perugia, 1871. i FRANCO IVAN NUCCIARELLI – GIOVANNA SEVERINI, *San Pietroburgo, Ermitage, Raffaello, Madonna del libro o Madonna Conestabile*, Perugia, 1999., 20–30.
- 75
Ekspertiza se čuva u privatnom arhivu obitelji Conestabile della Staffa. FRANCO IVAN NUCCIARELLI – GIOVANNA SEVERINI (bilj. 74.), tv. 4.
- 76
Catalogue descriptif des anciens tableaux et des dessins appartenant à monsieur le comte Scipion Conestabile della Staffa et exposés dans sa maison à Pérouse: collection en vente, Firenze, 1871.
- 77
O prodaji vidi: FRANCO IVAN NUCCIARELLI – GIOVANNA SEVERINI (bilj. 74.).
- 78
Prodao je samo jednu Sassoferratovu sliku. – ALESSANDRA PANTÒ (bilj. 73.), 244.
- 79
Voršak Strossmayeru, Rim, 22. studenog 1879. Arhiv HAZU, XI A / Vor. Ni. 137.
- 80
Isto.
- 81
Isto.
- 82
GIOVANNI BATTISTA CAVALCASELLE – JOSEPH A. CROWE, *Raphael: his life and works, with particular reference to recently discovered records and an exhaustive study of extant drawings and pictures*, London, 1882., 1. sv., 114–117.
- 83
SYLVIA FERINO-PAGDEN, *A Predella designed by the young Raphael?*, u: *Scritti di storia dell'arte in onore di Federico Zeri*, (ur.) Mauro Natale, Milano, 1984., 1. sv., 303–311.
- 84
ALESSANDRA PANTÒ (bilj. 73.), 253–254.
- 85
Usp. DONATA LEVI (bilj. 7.).
- 86
Usp. npr. JOHN FLEMING, *Art dealing and the Risorgimento I-III*, u: *The Burlington Magazine*, 115 (1973.), 4–16; 121 (1979.), 492–508, 568–580; DONATA LEVI, Carlo Lasinio, curator, collec-

tor and dealer, u: *The Burlington Magazine*, 135 (1993.), 133–148; ANTONIO PINELLI, »Per pochi paoli«: Ademollo, Bossi, Lasinio e il traffico d'esportazione di »primitivi« italiani, u: *Ideologie e patrimonio storico-culturale nell'età rivoluzionaria e napoleonica: a proposito del trattato di Tolentino*, Roma, 2000., 307–319.

Summary

Iva Pasini Tržec – Ljerka Dulibić

Contribution of Imbro I. Tkalac (and G. B. Cavalcaselle) to the Art Collection of Bishop J. J. Strossmayer

Besides Canon Nikola Voršak (b. 1836 in Ilok – d. 1880 in Rome), Imbro Ignjatijević Tkalac (b. 1824 in Karlovac – d. 1912 in Rome) was the most prominent intermediary and counsellor of Bishop Josip Juraj Strossmayer (b. 1815 in Osijek – d. 1905 in Đakovo) in purchasing artworks from Rome. As one of the most educated men in Croatia of his times (having studied philosophy and law in Vienna, Berlin, Paris, Rome, Munich, and Heidelberg), politician, literary author, and journalist, Tkalac lived in Italian emigration from 1863 onwards and became an official of the United Italian government in the following decade. Strossmayer's legacy preserved at the Archive of the Croatian Academy of Sciences and Arts (HAZU) includes 42 letters written by Tkalac and addressed to the bishop, which the authors of this article have analysed and compared to other written sources. Among these letters, Tkalac's reports on the process of purchasing Mariotto Albertinelli's *Expulsion of Adam and Eve from Eden* (Strossmayer Gallery, inv. no. SG-95) are especially abounding in details. However, Tkalac is not significant merely in the context of enriching the bishop's collection. The analysis of archival documents that the authors have undertaken shows not only Tkalac's importance as an intermediary who purchased artworks for Strossmayer's collection, but has also resulted in new insights regarding his place in the circles of Roman art connoisseurs, especially his relationship with Giovanni Battista Cavalcaselle (b. 1891 in Legnano – d. 1897 in Rome). Cavalcaselle was not merely a counsellor of Tkalac's, with whom the bishop's emissary could consult before purchasing a particular painting. The two men developed a friendly and collegial relationship that lasted for

decades: Tkalac edited several publications by Cavalcaselle and made public addresses endorsing – in accordance with Cavalcaselle's official efforts – stricter control over the art trade. However, the report of Imbro Tkalac on the art collections that he eventually did not purchase (the collections of counts Fabiani-Beni at Gubbio and counts Conestabile della Staffa at Perugia) offers an interesting insight into the way business was conducted on the art market in the second half of the nineteenth century, as well as a different view on Giovanni Battista Cavalcaselle as one of the most prominent advocates of preserving the artistic heritage of Italy. Apart from the fact that Tkalac's reports from his journey around Umbria contain valuable information concerning the state of important collections in that area, they also reveal some of Cavalcaselle's activities that were not entirely concordant with his official position. Many distinguished members of the 19th century intellectual elite in Italy were active on the art market, which has been acknowledged and analyzed in relevant art-historical studies. The here presented results of the analysis of correspondence between Bishop Strossmayer and Imbro Tkalac undoubtedly point to the intermediary role of Giovanni Battista Cavalcaselle, whose active participation in art trade remains to be comprehensively examined. They also highlight the significance of Imbro Tkalac, not only as an important intermediary in expanding Strossmayer's collection, but also as a significant representative of the Italian cultural elite in the last quarter of the nineteenth century.

Keywords: J. J. Strossmayer, Strossmayer Gallery, Imbro I. Tkalac, G. B. Cavalcaselle, art market in the late nineteenth century